

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 6. 2022. Issue 2.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica, December 2022.

Publishing this issue of MJSS was supported by the
Ministry of Science of Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica, December 2022.

CONTENTS:

HOW RUSSIA PROMOTES PRO-RUSSIAN AND ANTI-WESTERN PROPAGANDA
IN THE BALKANS?

NARRATIVES OF SPUTNIK SRBIJA ON MONTENEGRO

Takuya NAKAZAWA..... p. 177.

THE ROLE OF THE ITALIAN COMMUNIST IN THE POLITICAL PROCESSES IN
ITALY AND EUROPE (1945–1978)

Luka FILIPOVIC..... p.197.

THE PAST IS UNPREDICTABLE: THESIS ON THE CONSTRUCTION OF HISTORICAL
MEMORY

Srdja PAVLOVIC..... p.225.

YUGOSLAVIA AND TRIANGULAR DIPLOMACY

Sanja RADOVIC ..... p.249.

CARDINAL KOLLONITSCH'S RECOMMENDATION LETTER REGARDING THE
APPOINTMENT OF MARKO ZORČIĆ AS THE NEW UNIATE BISHOP OF MARČA

Mario ŠAIN..... p.271.

A NEW STATE ON OLD ROOTS – Book review: Živko Andrijašević, The History
of Montenegrin Statehood

Adnan PREKIC..... p.305.

BETWEEN SCYLLA AND CHARYBDES – HOW TO LEARN ABOUT
TOTALITARIANISM IN MONTENEGRO

Filip KUZMAN..... p.311.

ĐILAS AND MONTENEGRO – THE LAST EPISODE - Book review: Decay and war
– the diary of Milovan Đilas 1989-1995

Adnan PREKIC..... p.321.

DISAGREEMENT – Presentation of the project „Disagreement” - Cultural Center Belgrade Sanja RADOVIC	p.331.
DIPLOMATIC OVERVIEW – Book review: Branko Lukovac, Memories of a Diplomat Adnan PREKIC	p.335.
A BROAD ANALYSIS OF THE DISSOLUTION OF SFRJ – Book review: Yugoslavia – chapter 1980–1991 Balsa KOVACEVIC	p.347.
MONTENEGRO ON OTTOMAN AND EUROPEAN MAPS – Exhibition view: „Montenegro on Ottoman and European maps” Admir ADROVIC	p.355.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	p.363.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica, Decembar 2022.

SADRŽAJ:

KAKO RUSIJA PROMIVIŠE PRORUSKU I ANTIZAPADNU PROPAGANDU NA BALKANU?

NARATIVI SPUTNIKA SRBIJE O CRNOJ GORI

Takuya NAKAZAWA..... str. 177.

ULOGA ITALIJANSKIH KOMUNISTA U POLITIČKIM PROCESIMA U ITALIJI I EVROPI (1945–1978)

Luka FILIPOVIĆ..... str.197.

PROŠLOST JE NEPREDVIDIVA: TEZE O KONSTRUKCIJI ISTORIJSKOG PAMĆENJA

Srđa PAVLOVIĆ..... str.225.

JUGOSLAVIJA I TRIANGULARNA DIPLOMATIJA

Sanja RADOVIĆ..... str.249.

PISMO KARDINALA KOLONIČA O IMENOVANJU MARKA ZORČIĆA ZA MARČANSKOG UNIJATSKOG EPISKOPA

Mario ŠAIN..... str.271.

NOVA DRŽAVA NA STAROM KORIJENU – Prikaz knjige: Živko Andrijašević, Istorija crnogorske državnosti

Adnan PREKIĆ..... str.305.

IZMEĐU SCILE I HARIBDE – KAKO UČITI O TOTALITARIZMU U CRNOJ GORI

Filip KUZMAN..... str.311.

ĐILAS I CRNA GORA – POSLJEDNJA EPIZODA – Prikaz knjige: Raspad i rat – dnevnik Milovana Đilasa 1989–1995

Adnan PREKIĆ..... str.321.

NEPRISTAJANJE – Predstavljanje projekta „Nepristajanje” – Kulturni centar Beograd

Sanja RADOVIĆ..... str.331.

DIPLOMATSKI OTISAK – Prikaz knjige: Branko Lukovac, Sjećanja jednog diplomate

Adnan PREKIĆ..... str. 335

ŠIRA ANALIZA RASPADA SFRJ – Prikaz knjige: Jugoslavija – poglavlje 1980–1991

Balša KOVAČEVIĆ..... str.347.

CRNA GORA NA OSMANSKIM I EVROPSKIM KARTAMA – Prikaz izložbe: „Crna Gora na osmanskim i evropskim kartama”

Admir ADROVIĆ..... str.355.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.366.

Review

DIPLOMATSKI OTISAK

Prikaz knjige: Branko Lukovac, *Sjećanja jednog diplomate*, Matica, Podgorica, 2022, str. 220.

Adnan PREKIĆ

University of Montenegro, Faculty of Philosophy - History department,
Danila Bojovića bb, Nikšić, Montenegro
e-mail: adnanp@ucg.ac.me

Sredinom 2022. godine, u izdanju Matice Crnogorske objavljeni su memoari Branka Lukovca, diplomate, koji je nakon ukidanja crnogorske državnosti 1918. godine, bio prvi ministar novoformiranog Ministarstva spoljnih poslova Crne Gore (*Republički komitet za odnose sa inostranstvom*) 1979. godine. Višedecenijsku karijeru diplomate, ambasadora i ministra vanjskih poslova Crne Gore, Lukovac je na oko dvijestotine stranica predstavio u memoarima *Sjećanja jednog diplomate*. Knjiga je podijeljena u petnaest poglavlja (*U organizaciji mladih Jugoslavije; U Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije; Saradnja sa UNESCO-m; Zemljotres u Crnoj Gori 1979. godine i prelazak na rad u Crnu Goru; Odlazak u diplomatiju; Početak rušenja Jugoslavije, povratak i dužnost u SSIP-u; Ostavka i prelazak u Montex; Južna Afrika; Povratak u Crnu Goru; Ponovo na čelu Ministarstva inostranih poslova Crne Gore; U Savjetu ministara Državne zajednice SCG; Ambasador državne zajednice u Italiji; Pokret za nezavisnost Crne Gore; Na dužnosti ambasadora Crne Gore u Hrvatskoj; Važne inostrane ličnosti sa kojima sam se srijetao*) u kojima Lukovac pojedinačno opisuje svaki period svoje profesionalne karijere. Knjiga Branka Lukovca pojavljuje se u okviru biblioteke Svjedočanstva, Matice crnogorske. Urednik je Marko Špadijer, u ime izdavača knjigu potpisuje Ivan Ivanović, dok je za grafički dizajn zadužena Suzana Pajović.

Opravdano nepovjerenje koje kritička historiografija ima prema memoarskoj građi, ne znači da ovu vrstu literature treba preskočiti. Naprotiv, memoari mogu dopuniti saznanja na koja ne ukazuju neki prvorazredni historijski izvori. U kontekstu savremene crnogorske historiografije, ovakva vrsta literature posebno je značajna zbog referiranja na savremene događaje, pošto su autori ovih djela uglavnom savremenici značajnih političkih procesa. Zbog toga ovakve knjige za kritičku historiografiju postaje još interesantnije. U tom i takvom metodološkom okviru treba posmatrati i knjigu Branka Lukovca, koja ukazuje na mnoge događaje, procese, pojedince i detalje koje je nemoguće pronaći ili potvrditi uvidom u prvorazredne historijske izvore.

Branko Lukovac je bez sumnje jedna od najznačajnijih ličnosti savremene diplomatije Crne Gore. Lukovac je bio čovjek koji je 1979. godine formirao i rukovodio prvim Ministarstvom vanjskih poslova Crne Gore (Republički komitet za odnose sa inostranstvom). U vrijeme raspada SFRJ, bio je drugi čovjek saveznog ministarstva, da bi nakon 2000. godine bio jedan od autora vanjskopolitičke strategije Crne Gore, ministar inostranih poslova i ambasador. Pripada drugoj generaciji jugoslovenskih diplomata. Nakon prve generacije, koja je dominantno regrutovana među istaknutim partijskim, ratnim i obavještajnim kadrovima Komunističke partije, druga generacija jugoslovenskih diplomata je kroz školovanje i poslove koje je obavljala prije stupanja u diplomatiju, brižljivo selektirana i obrazovana. Bila je to generacija najuspješnijih jugoslovenskih diplomata, koja će sve do raspada SFRJ imati ključnu ulogu u saveznoj administraciji vanjskih poslova, ali i kasnije, kada će značajan dio njih pokrivati najistaknutija mjesta u diplomatijama njihovih republika, kasnije država nasljednica SFRJ. Lukovac je karijeru počeo u Savezu omladine Jugoslavije (1968), da bi na poziv Veljka Milatovića (1972) kao novopečeni „crnogorski kadar” prešao u Međunarodnu komisiju Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, a kasnije (1974) na mjesto Generalnog sekretara jugoslovenske komisije za UNESCO.

Razorni zemljotres koji je pogodio Crnu Goru 17. aprila 1979. godine, političku i diplomatsku karijeru Lukovca usmjerio je u potpuno drugom smjeru. Umjesto mjesta u vrhu organizacije UNESCO-a u Parizu, uslijedio je povratak u Crnu Goru i posao prvog ministra vanjskih poslova Crne Gore. Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore, odnosno „Republički komitet za odnose sa inostranstvom” uspostavljeno je ustavnim rješenjima iz 1974. godine, ali je formalno kapacitiranje

Ministarstva počelo tek nakon zemljotresa 1979. godine, kada je trebalo obezbijediti međunarodnu pomoć za ublažavanje posljedica zemljotresa. Lukovac objašnjava i da je njegov poziv za povratak u Crnu Goru, koji je dobio od tadašnjeg premijera Momčila Cemovića, bio isključivo u kontekstu koordiniranja međunarodne pomoći Crnoj Gori nakon zemljotresa, a ne organizovanja rada Ministarstva. Crnogorsko partijsko i državno rukovodstvo smatralo je da su veze i kontakti koje je Lukovac imao u organizaciji UNESCO-a, idealne preporuke za posao obnove kulturnih objekata pogođenih zemljotresom. Tako je i bilo, svojim vezama Lukovac je omogućio dolazak Generalnog direktora UNESCO-a u Crnu Goru, čime je otvoren prostor za višegodišnju podršku ove organizacije obnovi najznačajnijih kulturno-istorijskih spomenika.

Iako je u Crnu Goru 1979. godine stigao prevashodno kao podrška u koordinaciji međunarodne pomoći, uspješnost u tim aktivnostima preporučili su ga za jednu od najznačajnijih državnih funkcija. Koristeći ustavna rješenja iz 1974. godine, crnogorska Vlada formirala je prvo Ministarstvo vanjskih poslova, nazvano Republički komitet za spoljne poslove, a za prvog čovjeka novoformiranog ministarstva predložen je upravo Lukovac. Objasnjavajući okolnosti u kojima se našao, Lukovac zapisuje da je na samom početku, u novoformiranom Ministarstvu, imao samo dva saradnika i sekretaricu. Bilo je neophodno osnažiti kadrovsku strukturu kroz prijem mladih kadrova, formiranje prve prevodilačke službe za engleski i francuski jezik, pa je za kratko vrijeme došlo do formiranja prve ekipe Ministarstva od 10 do 15 mladih ljudi. Iako dosta šturo, Lukovac u ovom dijelu knjige opisuje kako su uspostavljene prve diplomatske veze sa SSSR-om, odnosno sa Rusijom i kada simbolično sa Jermenijom, najmanjom republikom Sovjetskog Saveza, a nakon toga sa pokrajinama u Njemačkoj (Baden-Württemberg), Austriji (Steiermark) i Italiji (Puglia), da bi se kasnije slične veze uspostavljale sa pokrajinama/provincijama u Sjedinjenim Državama i Kini. U ovom periodu došlo je i do osnivanja Galerije umjetnosti nesvrstanih zemalja (1981), a poseban doprinos Ministarstvo sa Lukovcem na čelu dalo je osnivanju spoljnotrgovinske kopanije Montex. Takođe, uspostavljena je institucionalna veza sa crnogorskom dijasporom, a uporedo sa tim diplomatska služba pokušavala je uzeti što više učešća u zajedničkim poslovima jugoslovenske diplomatije.

Lukovac u memoarima ne opisuje politički kontekst odluke o formiranju Ministarstva spoljnih poslova Crne Gore (1979), niti detaljnije ulazi u unutrašnju

dinamiku političkih odnosa u Crnoj Gori u tom periodu. Tako u ovom tekstu nemamo nijedan osvrt na neko značajno unutrašnje pitanje, niti problematizaciju bilo kakvog stava zvanične Crne Gore u odnosu na federaciju i savezne institucije. Problematizujući organizaciona pitanja rada Ministarstva, ukazuje na jedan od najozbiljnijih problema u razvoju crnogorske diplomatije – očiglednu namjeru svih kadrova da iz Crne Gore odlaze, a ne da se u nju vraćaju. Upravo tu činjenicu Lukovac prepoznaje kao najvažnije ograničenje stvaranja ozbiljne diplomatske službe u Crnoj Gori. Zapisuje da „niko od naših kadrova iz Beograda nije htio da dođe u Crnu Goru, plate su bile manje 30%, niko nije imao osiguran stan niti regulisane avionske karte za posjetu porodice vikendom”. Iako se radi o suštinski tehničkim stvarima, jasno je da takva atmosfera i uslovi koje je Crna Gora mogla da ponudi nijesu bili inspirativni, što se jasno vidjelo i prilikom izbora nasljednika Branka Lukovca na čelu crnogorske diplomatije 1985. godine. Kada je Lukovac u jesen 1985. godine počeo pripreme za svoj prvi ambadorski mandat, tek četvrti predloženi kandidat prihvatio je da preuzme mjesto šefa crnogorske diplomatije.

Nakon četvorogodišnjeg ambadorskog mandata u Tanzaniji, u septembru 1989. godine, kao ozbiljan diplomatski kadar, Lukovac se vraća u Beograd u kome je u toku posljednja faza raspada jugoslovenske federacije. Ministar inostranih poslova Jugoslavije Budimir Lončar, po svjedočenju Lukovca, želio je da na mjesto pomoćnika ministra, po sugestijama Slobodana Miloševića, postavi njegovog brata Borislava, ali kako taj prijedlog nije dobio zvaničnu podršku Titograda, za pomoćnika ministra Ministarstva inostranih poslova zaduženog za Latinsku Ameriku, Aziju i Afriku, kao crnogorski kadar, imenovan je upravo Branko Lukovac. Tako je, nešto više od dvije godine (oktobar 1989 – maj 1992), u vrijeme najveće krize jugoslovenske federacije, Lukovac bio jedan od ključnih ljudi saveznog Ministarstva inostranih poslova. Nažalost, kao ni u poglavlju u kome opisuje period na čelu Ministarstva vanjskih poslova Crne Gore, dio u kome Lukovac opisuje događaje iz ovoga perioda veoma su selektivni. Nema racionalnog objašnjenja zašto je Lukovac izostavio da opiše ovaj period profesionalne karijere, jer je kao drugi čovjek saveznog ministarstva, bez sumnje bio na mjestu na kome je morao biti upoznat sa političkim procesima za vrijeme urušavanja SFRJ. Kao jedan od ključnih ljudi Ministarstva, Lukovac je prisustvovao ministarskim kolegijumima, ali isto tako bio i svjedok mnogih značajnih političkih i diplomatskih susreta u periodu raspada Jugoslavije. Konačno, i sam Lukovac za ovaj period njegove karijere ističe da je to bio „najteži period kroz koji je prolazila naša država”, stoga ostaje nejasno

zašto se tako jednom važnom periodu, pojedincima i procesima nije posvetilo više pažnje. Na opravdanost ovakvog očekivanja ukazuje i nedavno objavljena biografija tadašnjeg ministra inostranih poslova (Budimir Lončar – Od Preka do vrha svijeta, Službeni glasnik, Beograd, 2021) iz koje se jasno vidi koliko su važna autentična svjedočenja učesnika tih događaja za razumijevanje dinamike jugoslovenske krize.

Izostanak detaljnije eksplikacije o posljednjoj fazi raspada Jugoslavije, i njegovoj ulozi drugog čovjeka saveznog MIP-a, ne remeti čitalački utisak da je Lukovac čovjek koji ne podržava nacionalističku politiku Beograda. Bliskost sa Budimirom Lonačarom (koje Lončar spominje na nekoliko mjesta njegove, već spomenute biografije) ukazuje da je Lukovac vjerovao u održivost Jugoslavije. Na to upućuje opisani razgovor sa tadašnjim članom Predsjedništva SFRJ Brankom Kostićem u kome se Lukovac jasno određuje da ne želi da bude član ni SPS-a niti DPS-a. Spominje i navodne prijetnje iz vrha crnogorske vlasti (Milo Đukanović) 1991. godine da iz Ministarstva inostranih poslova „treba ukloniti sve Lončarevce”, zapisujući da je u tom periodu evidentna „sve veća agresivnost i dominacija novih rukovodstava nastalih na talasu AB revolucije”. Konačno, otklon od nacionalističke politike 90-ih, Lukovac potvrđuje odlukom da u maju 1992. godine crnogorskom predsjedniku Momiru Bulatoviću podnese ostavku, iako je ovaj od njega tražio da tako nešto ne čini. Iz tog perioda zapisuje i dio razgovora sa tadašnjim predsjednikom Crne Gore Mommirom Bulatovićem, kome prenosi da tada aktuelna politika crnogorskog rukovodstva „vodi u sunovrat i međunarodnu izolaciju”.

Najdetaljniji i najsadržajni dio memoara Branka Lukovca odnosi se na period nakon 1996. godine u kome se opisuje povratak u Crnu Goru i novi diplomatski angažman fokusiran na proces obnove crnogorske državnosti. Tu epizodu Lukovac započinje pismom, koje je 1996. godine iz Južne Afrike, upućuje tadašnjem premijeru Crne Gore Milu Đukanoviću, koji je po njegovoj ocjeni postao sve kritičniji prema politici Slobodana Miloševića. Prvi njihov susret i razgovor desio se u Podgorici, novembra 1997. godine, kada je Đukanović saopštio Lukovcu da bi nakon parlamentarnih izbora u Crnoj Gori (maj 1998), kada dođe vrijeme za formiranje savezne Vlade, upravo Lukovac mogao biti crnogorski kandidat za ministra ili zamjenika ministra spoljnih poslova SRJ. Kako je ovaj plan propao zbog Miloševićeve odluke da na saveznom nivou iz Crne Gore koalira sa opozicionim SNP-om, Lukovac je u Crnu Goru stigao tek u aprilu 1999. godine, za vrijeme NATO bombardovanja SRJ. U tom trenutku, politički zaokret crnogorskih vlasti

prema samostalnosti bio je jasan, a stvaranje diplomatske mreže bio je jedan od najvažnijih koraka u tom pravcu. Lukovac je dobio zadatak da u Sloveniji formira diplomatsko predstavništvo Crne Gore, koje bi služilo kao kontakt mjesto sa zapadnim saveznicima. Za kratko vrijeme Lukovac je uspio da postigne značajne rezultate. Crnogorsko diplomatsko predstavništvo u Sloveniji uspostavilo je prve ozbiljnije kontakte sa zapadnim saveznicima, posredovalo u dolasku prvih ozbiljnijih investitora iz ove države (gradnja tunela Sozina i privatizacija hotela „Maestral”), a krana diplomatskog angažovanja Lukovca bio je susret crnogorskog predsjednika Mila Đukanovića sa američkim predsjednikom Bilom Clintonom na Bledu, jula 1999. godine.

Uspješno obavljen posao u diplomatskoj misiji u Sloveniji, preporučili su Lukovca da bude prvi kandidat za upražnjeno mjesto ministra spoljnih poslova Crne Gore početkom 2000. godine. Kao jedinog nestranačkog kandidata u kabinetu Filipa Vujanovića, crnogorski parlament je 25. januara 2000. godine izabrao Lukovca za novog ministra spoljnih poslova. Drugi mandat na čelu Ministarstva Lukovac je započeo u sličnoj atmosferi u kojoj je i prvi put 1979. godine sjeo u fotelju prvog čovjeka diplomatije. Naime, iako već sa dvije decenije iskustva, diplomatska služba Crne Gore nije bila funkcionalna, i bila je daleko od onoga što su bili tadašnji politički i diplomatski izazovi. Kadrovima iz saveznog MIP-a Lukovac je popunio najznačajnija mjesta u ministarstvu, uveo nova pravila i obaveze koje je zahtijevala jedna tako ozbiljna institucija. Najvažniji zadatak koji je Lukovac prihvatio bila je priprema nove Strategije spoljnih poslova Crne Gore, u čijoj izradi je učestvovao i jedan od najznačajnijih crnogorskih državnika 20. vijeka – Veljko Milatović. Lukovac je zastupao ideju da nova spoljnopolitička strategija Crne Gore treba da ima fokus na konceptu ideje o nezavisnoj crnogorskoj državi. Već polovinom februara 2000. godine, Lukovac je taj plan predstavio čelnim ljudima crnogorske države: predsjedniku Milu Đukanoviću, predsjedniku Skupštine Svetozaru Maroviću i premijeru Filipu Vujanoviću. Marović i Vujanović, po svjedočenju Lukovca, bili su skeptični prema novoj Strategiji spoljne politike, dok je Đukanović navodno kazao da mu je predložena ideja bliska, ali da će mu trebati vremena da najbliže saradnike ubijedi u takav koncept. Tom prilikom Lukovac iznosi i jedan zanimljiv detalj iz razgovora sa Đukanovićem, u kome crnogorski predsjednik objašnjava da mu je lakše da evropske lidere ubijedi u ispravnost ideje o nezavisnoj Crnoj Gori, nego svoje najbliže saradnike. Konačno, nova Strategija spoljne politike Crne Gore etablišana je u septembru 2000. godine, kada je nakon nelegalnih ustavnih promjena u SRJ,

Miloševićevog pokušaja izbornog inženjeringa i potpunog urušavanja povjerenja između državnih rukovodstava Srbije i Crne Gore, zvanična Podgorica predložila redefinisane međudržavnih odnosa kroz koncept stvaranja saveza suverenih država Srbije i Crne Gore. Zaokret u spoljnopolitičkoj orijentaciji potpuno će promijeniti ulogu i zadatak Ministarstva spoljnih poslova, ali i samog Lukovca. Kraj 2000. i 2001. godine biće period jedne od najintenzivnijih diplomatskih aktivnosti. U tom kratkom periodu Lukovac će biti učesnik niza susreta crnogorskog predsjednika Mila Đukanovića sa najznačajnijim svjetskim liderima. Osim aktivne bilateralne saradnje, u tom periodu došlo je i do uključenja Crne Gore u proces Pakt stabilnosti, koji je u prvoj polovini 2000. godine inicirala Njemačka, kako bi pomogla državama Jugoistočne Evrope. Crna Gore iako dio zajednice uspjela se izboriti za svoje mjesto u tom projektu, kao i zasebno predstavljanje. Iz tog perioda Lukovac naglašava podršku tadašnjeg britanskog ministra inostranih poslova Robina Kuka, koji je po njegovoj ocjeni bio naklonjen konceptu crnogorske nezavisnosti i koji je lobirao za odluku o raspisivanju referenduma.

Lukovac podsjeća i na uspostavljanje prvih kontakata crnogorske diplomatije sa američkom administracijom sredinom 2000. godine, kada je u američkom Senatu i Kongresu formirana prva politička grupa koja je zastupala interese Crne Gore. Na čelu te grupe nalazio se uticajni senator iz Kanzasa Robert Dol, koji je bio lider republikanaca u Senatu. Preko ličnih kontakata Lukovac je stupio u vezu sa bliskim prijateljem tadašnjeg državnog sekretara Kolina Pauela, koji je kasnije u Kongresu podržao pravo Crne Gore da samostalno odlučuje o nezavisnosti. U junu 2000. godine uz podršku američke i hrvatske diplomatije, Crna Gora je pred Savjetom bezbjednosti uspješno problematizovala pitanje njenog zastupanja pred tom organizacijom, tvrdeći da Srbija više ne može zastupati njihove interese. Iz tog perioda iznosi i ne baš prijatne trenutke vezane za savezne izbore za predsjednika Jugoslavije septembra 2000. godine. Zvanična Crna Gora nije željela da učestvuje u tom izbornom procesu, jer je izbornim inženjeringom bilo predviđeno da Crna Gora bude jedna od 27 izbornih jedinica. Takav stav nije bio po volji američke administracije, posebno Državne sekretarke Medlin Olbrajt, koja je bezuspješno pokušavala da izvrši pritisak na crnogorsko rukovodstvo da se uključe u izborni proces i pomognu rušenje Miloševića.

Nakon pada Slobodana Miloševića, Crna Gora je krajem 2000. godine, na Samitu zemalja EU i država Zapadnog Balkana, prvi put otvoreno saopštila da namjerava

organizovanje referenduma o nezavisnosti. Te okolnosti dovele su do direktne konfrontacije Crne Gore sa ključnim vanjskopoličkim partnerima, prevashodno Evropskom unijom i Sjedinjenim Državama, koje nijesu blagonaklono gledale na tu inicijativu. Objašnjavajući te događaje, Lukovac se prisjeća pokušaja potpune diplomatske izolacije Crne Gore, nevodeći epizodu sa ministarkom spoljnih poslova Luksemburga Lidijom Polfer, koja mu je u junu 2001. godine prenijela da joj je kao i svim ostalim ministrima spoljnih poslova EU stigla instrukcija od strane Havijera Solane, da ne primaju u diplomatske posjete i razgovore predstavnike Crne Gore. Vjerovali su da će se na taj način izvršiti pritisak na Vladu u Podgorici da odustane od referenduma.

U kontekstu tih događaja, Lukovac u svojim memoarima zapisuje okolnosti vezane za posjetu Havijera Solane, koji je kao izaslanik Evropske unije stigao u Podgoricu 25. novembra 2001. godine, pokušavajući da pritiskom i prijetnjama pokuša da ubijedi crnogorsku stranu da odustane od referenduma. Razgovorima u Vili Gorica osim Solane, sa crnogorske strane su prisustvovali: Milo Đukanović, Filip Vujanović, Svetozar Marović, Ranko Krivokapić, Branko Lukovac, Milan Roćen i Mijat Šuković. Po svjedočenju Lukovca, Solana je nakon kurtoaznih pozdrava od crnogorske strane otvoreno tražio prihvatanje stavova EU, odustajanje od referenduma i očuvanje SRJ. Solana je tada, navodno, crnogorskoj strani saopštio „da je njima u EU poznato čime se sve vlast u Crnoj Gori služila u vrijeme sankcija, da zna da su čak i odijela koja nosimo nabavljena zahvaljujući švercu cigaretama i nafte”. Lukovac je tvrdio da na te otvorene prijetnje, niko iz crnogorske delegacije nije reagovao, jer su po njegovom tumačenju vjerovatno bili iznenađeni, uz respekt prema funkciji koju Solana predstavlja. Lukovac je tada Solani saopštio da takvi stavovi idu direktno na ruku „Miloševićevim snagama u Crnoj Gori, a ne onima koji su napravili otklon od takve politike”.

Suočeni sa ozbiljnim diplomatskim pritiskom Evropske unije, bez podrške Sjedinjenih Država, crnogorska vlast bila je prinuđena da revidira najave o organizovanju referenduma i proglašenju nezavisnosti. Nakon dvije runde konsultacija vođenih u Briselu i Beogradu, crnogorsko državno rukovodstvo je 22. februara 2002. godine organizovalo konsultacije na kojima je trebalo definisati platformu za dalje pregovore. Prema svjedočenju tadašnjeg ministra vanjskih poslova Branka Lukovca, na konsultacijama su pored njega bili: Milo Đukanović, Svetozar Marović, Filip Vujanović, Ranko Krivokapić, Mijat Šuković, Veselin

Vukotić, Miško Ivanišević i Blagoje Grahovac. U uvodnom dijelu sastanka Đukanović je sagovornicima saopštio da su nakon razgovora sa Koštunicom i Solanom djelimično ublaženi prvobitni stavovi, i da je Crna Gora dobila ustupke u dva važna dijela: očuvanju zajedničke države i održavanju referenduma. Načelni dogovor je predviđao očuvanje zajedničke države, ali i pravo održavanja referenduma, dok je sve ostalo bilo podložno dogovoru. Đukanović je istakao da je crnogorska strana u ovim pregovorima insistirala na pet principa: 1. sporazum kao prelazno rješenje, nakon koga bi međunarodna zajednica garantovala pravo referenduma Crnoj Gori; 2. očuvanje sprovedenih ekonomskih reformi u Crnoj Gori (uvođenje eura, monetarna, carinska i poreska suverenost); 3. minimalne zajedničke institucije i svega 4–5 zajedničkih ministarstava (spoljni poslovi, EU integracije, ekonomski odnosi sa inostranstvom, vojska i rotirajući položaj predsjednika zajednice); 4. rotirajuća funkcija na položaju predstavnika zajednice u UN; 5. finansijska pomoć Crnoj Gori. Preduslov za predloženi plan bilo je obezbjeđivanje političkog konsenzusa u Crnoj Gori koji bi garantovali DPS, SDP i LSCG. U obraćanju učesnicima sastanka, Đukanović je kazao da su u pregovorima dobijeni značajni ustupci, i da predloženo rješenje „od dva koraka”, garantuje konačan uspjeh. Naglasio je da bi u slučaju odbijanja ovog prijedloga EU direktno stala na stranu njihovih protivnika, čime bi bilo doveden u pitanje rezultat na narednim izborima, kao i održavanje referenduma. U slučaju prihvatanja ovakvog sporazuma, objašnjavao je Đukanović, Crna Gora bi ponovo dobila političku i finansijsku podršku EU, a i rješavanje unutrašnjih problema i stabilizacija države bila bi mnogo jednostavnija. Plan od dva koraka nije bio prihvatljiv članovima Vlade iz SDP-a, a zbog ovog sporazuma ostavku na mjesto ministra vanjskih poslova podnio je i ministar Branko Lukovac. U DPS-u su vjerovali da drugog puta nema, i da je plan „o dva koraka” jedini način da Crna Gora dobije svoje pravo na izlazak iz zajednice sa Srbijom.

Iako je upravo zbog sklapanja Beogradskog sporazuma napustio mjesto prvog čovjeka crnogorske diplomatije, Lukovac se u martu 2003. godine, na poziv tadašnjeg premijera Mila Đukanovića prihvatio funkcije u Vijeću ministara Srbije i Crne Gore zaduženog za međunarodne ekonomske odnose. Na toj poziciji, Lukovac je po sopstvenom svjedočenju bio kreator takozvanog koncepta o „dva kolosjeka” EU integracija. Naime, iako je prvobitni koncept formiranja Državne zajednice predviđao zajednički put prema evropskoj zajednici, nekompatibilnost ekonomskih sistema, ali i problemi Srbije u saradnji sa Haškim tribunalom, prijetili su potpunom blokadom procesa evropskih integracija. U julu 2003. godine

na sastanku delegacija Srbije i Crne Gore na Svetom Stefanu, Lukovac je (tada ministar za međunarodne odnose u Vijeću ministara Srbije i Crne Gore) predložio da zbog velikih razlika između dvije zemlje, put prema Svjetskoj organizaciji i Evropskoj uniji vodimo na dva kolosjeka. Tu ideju prihvatili su dva premijera – Milo Đukanović i Zoran Živković, ali je problem nastao kada je za taj dogovor čuo Havijer Solana. Bio je to direktan udarac na njegov plan očuvanja Državne zajednice, u kome je proces evropskih integracija imao ključnu ulogu. Solana je tvrdio da je to napuštanje prvobitnog dogovora, navodno optužujući Lukovca za miniranje njegovog plana. Po njegovom svjedočenju, Solana je insistirao da se Lukovac skloni sa mjesta odlučivanja, zbog čega je brzo došlo do njegovog naimenovanja za novog ambasadora državne zajednice u Italiji. Opravdanost koncepta o dva kolosjeka ipak je vrlo brzo potvrđena, jer je već sljedeće godine i sam komesar Evropske unije za proširenje – Kris Paten ukazao na nefunkcionalnost državne zajednice i predložio dvostruki evropski kolosjek za dvije članice Državne zajednice.

Odlazak Lukovca u Italiju, po njegovom svjedočenju, imao je jasan politički i diplomatski cilj. Italija je bila oštar protivnik nezavisnosti Crne Gore, o čemu svjedoči i zvaničan stav italijanskog ministra Franka Fratinija, koji je povodom ideje o „dvostrukom kolosjeku Srbije i Crne Gore prema EU”, pismeno uputila svim člancama EU jasan, negativan stav. Lukovac je trebalo da mijenja takvu klimu. Paralelno sa tim aktivnostima, nakon što je već početkom 2004. godine bilo izvjesno održavanje referenduma, Lukovac u konzultaciji sa premijerom Milom Đukanovićem, počinje da razrađuje ideju o stvaranju širokog pokreta, koji bi objedinio sve suverenističke snage u Crnoj Gori. Prvi sastanak Inicijativnog tjela Pokreta za nezavisnost održan je 15. septembra 2004. godine. Angažovanost u formiranju pokreta, problematizovali su pitanje objektivnosti Lukovca kao ambasadora, jer su se u djelu javnosti čule sve veće kritike, zbog činjenice da je sa pozicije ambasadora koordinirao političkim aktivnostima u Crnoj Gori. Iz tog razloga Lukovac je napustio funkciju ambasadora, potpuno se posvetio aktivnostima u Pokretu za nezavisnost, i bez sumnje ostavio značajan trag u procesu obnavljanja crnogorske državnosti. U ovom djelu memoara, Lukovac problematizuje jednu jako zanimljivu tezu o navodnom „strahu” suverenističkih partija, posebno DPS-a da bi Pokret za nezavisnost nakon referenduma mogao prerasti u političku partiju. Po njegovim tvrdnjama, to nikada nije ni bio plan, zbog čega je i prilikom formiranja pokreta, rukovodstvu DPS-a obećao da Pokret neće imati političke ciljeve i da će se raspustiti odmah nakon referenduma. U naknadnim tumačenjima, Lukovac

je problematizovao tezu da bi nastavak djelovanja Pokreta za nezavisnost, kao političkog pokreta, doprinio demokratizaciji crnogorskog društva i urušavanju ustaljenih praksi partitokratije, nepotizma i korupcije, zapisujući sa određene vremenske distance da je „raspuštanje Pokreta za nezavisnost nakon referendumu bila pogrešna odluka”. U tom i sam prepoznaje dio sopstvene odgovornosti, posebno u dijelu reformisanja crnogorske diplomatije. U tom kontekstu Lukovac je pripremio i poseban dokument/strategiju, kojim je planirao temeljne reformske procese u crnogorskoj diplomatiji, ali da od toga nije bilo ništa. Konačno, kao prvi ambasador nezavisne Crne Gore, Lukovac je 2006. godine imenovan za ambasadora Crne Gore u Hrvatskoj, gdje je i dočekaio penzionisanje u januaru 2009. godine.

Sumirajući sve ono što je zapisao u memoarima, jasno je da je Lukovac iza sebe ostavio vrijedno svjedočenje za sve buduće istraživače ovog perioda. To potvrđuje sadržaj memoara, ali i relevantnost autora – diplomati i političaru ozbiljnog formata, koji je u svom radu obavljao veoma značajne državne funkcije. Čovjeku koji je utemeljio savremenu diplomatiju Crne Gore i imao ključnu ulogu u međunarodnom etabliranju Crne Gore u procesu sticanja nezavisnosti. Ovi memoari stoga su rijetko svjedočenje savremenika i aktera najznačajnijih političkih procesa sa početka 21. vijeka, kojim je ostavljeno prvorazredno svjedočenje o diplomatskim i političkim procesima, koji su prethodili obnovi nezavisnosti, istovremeno pružajući jedan širi kontest formiranja i kasnijeg etabliranja crnogorske diplomatske službe. Sa druge strane, ostaje nejasno zašto je Lukovac kao jedan od ljudi „iz prvih redova” ispustio priliku da u memoarima bude detaljniji o nekim događajima, pojedincima i procesima. Zašto nema više detalja o formiranju prvog Ministarstva spoljnih poslova Crne Gore, zašto je izostala političko-društvena kontekstualizacija tog događaja i uloga koju je imao Veljko Milatović? Šta je ono što se dešavalo u vrhu MIP-a tokom raspada Jugoslavije, kakva je uloga pojedinaca iz Crne Gore u tom procesu i kakva je bila pozicija ključnih pojedinaca iz Crne Gore? Postoji još mnogo detalja, koji su, čini se, mogli naći mjesto u ovoj monografiji, međutim ti „nedostaci” ne mogu, niti trebaju da zaklone ono što su nova saznanja koje ova knjiga donosi. Tako smo od Lukovca, iz prve ruke, saznali niz okolnosti koji su prethodili obnavljanju nezavisnosti. Između ostalog, po prvi put smo dobili eksplicitno svjedočenje o ulozi visokog predstavnika EU za spoljnu politiku Havijera Solane i njegov izrazito negativan odnos prema Crnoj Gori. Takođe, Lukovac ovim svjedočenjem demistifikuje jedan frekventan narativ

vezan za potpisivanje Beogradskog sporazuma, u kome konkretnim tvrdnjama ruši tezu da crnogorsko državno rukovodstvo nije bilo upoznato sa sporazumom, svim njegovim prednostima i manama, opovrgavajući tvrdnju da je Đukanović sam u Beogradu, mimo dogovora sa ostalim saradnicima, potpisao sporazum. Saznali smo ko je i kako početkom 2000. godine koncipirao spoljnopolitičku strategiju Crne Gore, fokusiranu na ideji nezavisne države. Posebno značajan je i dio koji govori o podršci i opstrukcijama dijela međunarodne javnosti prema Crnoj Gori, kao i ulozi određenih pojedinaca u tim aktivnostima. Stoga, bez obzira na dio zamjerki koji se odnosi na skroman i redukovan opis pojedinih događaja i procesa, ova knjiga će predstavljati prvorazredno svjedočenje svima onima koji se budu bavili historijom crnogorske diplomatije, kao i onima koji će istraživati period neposredno pred obnavljanje nezavisnosti Crne Gore.